

Reading the Quranic Story of Mary

Lintvelt's Narratology in Dialogue with Ṭabāṭabā'ī's *Al-Mizān*

Payman Salehi

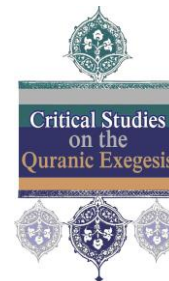
Professor of Arabic Language and Literature, Ilam University, Ilam, Iran
(Corresponding author: P.Salehi@Ilam.ac.ir).

Zahra Yareh

Master's Degree in Arabic Language and Literature, Ilam University,
Ilam, Iran (Email: z.yareh1179@yahoo.com).

Elham Sobati

Assistance Professor of English Language and Literature, Ilam University,
Ilam, Iran (Email: e.sobati@ilam.ac.ir).

Original Research

Received: 8/ 7/ 2025

Revised: 20/ 9/ 2025

Accepted: 20/ 9/ 2025

published: 20/ 9/ 2025

Pages: 295-318.

Publisher:

Mashhad Faculty of University of Quranic Theology and Awareness.
© 2025/ Authors retain the copyright and full publishing rights.

Online ISSN: 2783-5308

Open access in web address:

<http://naghdeara.quran.ac.ir>

Cite this article: Salehi, P., Yareh, Z. and Sobati, E.,
“Reading the Quranic Story of Mary: Lintvelt's
Narratology in Dialogue with Ṭabāṭabā'ī's *Al-Mizān*”,
Critical Studies on the Quranic Exegesis, 6 (1): 11,
2025, p. 295-318.

<http://doi.org/10.22034/naghdeara.2025.531736.1317>

Extended Abstract

This study presents a narrative analysis of the story of Maryam (Mary) in the *Qur'ān*, employing the theoretical framework of Jaap Lintvelt's narratology and engaging with the exegetical insights of Sayyid Muḥammad Ḥusayn Ṭabāṭabā'ī from his seminal work, *Al-Mizān*. The primary objective is to elucidate the narrative structure of Maryam's story, delineate the types of narrative modes utilized, and demonstrate how such a narratological analysis can reinforce and complement traditional interpretive hypotheses, as exemplified in Ṭabāṭabā'ī's commentary. The research adopts a descriptive-analytical methodology, treating the Quran as a cohesive macro-narrative despite the story's dispersion across different chapters, primarily Surah Āl 'Imrān and Surah Maryam.

The analysis reveals that the dominant narrative mode in the Quranic account of Maryam is heterodiegetic, featuring an omniscient narrator who exists outside the story's world of characters and events. This

narrator, positioned in a transcendent realm, possesses comprehensive knowledge of both external actions and internal states of the characters. However, the narrative is not monolithic; it exhibits a dynamic and integrated approach. The narrator fluidly shifts the focalization between what Lintvelt terms the "auctorial narrative type," where the reader's focus is guided by the narrator's overarching perspective, and the "actorial narrative type," where the center of orientation temporarily rests upon a specific character, primarily Maryam herself. This is particularly evident in dialogue-heavy scenes, such as the annunciation to Maryam and the infant Jesus speaking from the cradle, allowing readers to experience events through the characters' perspectives while maintaining the narrator's ultimate authority.

A central feature of the narrative is the dialectical relationship between the omniscient narrator and the story's actants. The narrator actively guides the reception of the narrative, managing the reader's focus and conveying intended meanings, while characters like Maryam are portrayed as dynamic and influential agents whose actions and choices are crucial to the plot's progression. This interaction underscores a synthesis between human agency and divine guidance. The narrative pattern follows a complete structural model, moving from an initial equilibrium to its disruption by a destructive force, followed by a phase of conflict and struggle, and ultimately resolved by an organizing, divine force that restores a new, elevated equilibrium. Key climaxes include Maryam's virginal conception and the miraculous speech of Jesus in his cradle, which serve to resolve critical conflicts and affirm divine power.

Despite the story's distribution across multiple surahs, the study argues for its inherent narrative coherence. When the scattered segments are assembled, they form a linear, causally connected macro-structure. The singular, omniscient narrator is the key agent in creating this cohesion, orchestrating the various episodes into a unified whole with a clear beginning, middle, and end, all serving the Quran's overarching theological and didactic objectives.

The analysis of specific narrative elements—such as time, dialogue, point of view, characterization, and dramatic conflict—further enriches the understanding of the story. The strategic use of time, including analepsis (flashback) and variations in narrative pace, along with shifting points of view during key dialogues and internal monologues, deepens the dramatic impact and character portrayal. Maryam is characterized through her actions, reactions, and struggles—both internal and

external—as a model of faith, purity, and steadfastness.

Crucially, the findings of this narratological investigation are placed in dialogue with the exegetical positions of Ṭabāṭabā'ī in *Al-Mizān*. The study demonstrates a significant convergence between the two approaches. For instance, the narratological identification of the guiding, external omniscient narrator aligns with Ṭabāṭabā'ī's emphasis on God's preemptive knowledge and overseeing role in the narrative. The analysis of the plot's pattern, identifying disruptive forces and divine resolutions, corroborates his interpretations concerning God's management of crises and support for righteous believers. Furthermore, the narrative's portrayal of Maryam's character, emphasizing her piety and God-given status (*iṣṭifā'*), reinforces Ṭabāṭabā'ī's theological argument for her 'iṣmah (infallibility/protection from sin).

It is important to note that the author's analysis proceeds from within the framework of Islamic theology, accepting its foundational tenets regarding the nature of the Quranic text and divine intervention. The study concludes that Lintvelt's narratological theory provides a robust and effective analytical tool for examining the sophisticated narrative structures of the Quran. When applied to the story of Maryam, it not only reveals its artistic coherence but also acts as a complementary methodology to traditional exegesis, validating and deepening interpretive insights found in works like *Al-Mizān*. This interdisciplinary interaction enriches the contemporary understanding of the Quranic narrative, making its ethical and spiritual messages more accessible while highlighting the text's enduring literary power.

Keywords: Quranic Narratology, Narrative Structure Analysis, Omniscient Narrator, Narrative Typology, Narrative Explication, Structuralist Exegesis, Narrative-Exegesis Interaction.

Bibliography

1. The Holy *Qur'ān*.
2. Abū al-Futūḥ al-Rāzī, Ḥusayn b. 'Alī, *Rawḍ al-Janān*, ed. Abū al-Ḥasan Sha'rānī, Tehran, Kitābfurūshī-ye Eslāmī, 1398 AH [Persian].
3. Okhovvat, Aḥmad, *Dastūr-e Zabān-e Dāstān*, Isfahan, Enteshārāt-e Fardā, 1371 SAH [Persian].
4. Aqāreb-Parast, Fāṭemeh-Sa'īdeh, and Moṭī' Mahdī, “A Narratological Analysis of Prophet Yusuf's Story Using Jaap Lintvelt's Theory”, *Literary-Qur'ānic Research*, no. 23, vol. 6, no. 3, 2018, pp. 1-24 [Persian].

- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452234.1397.6.3.2.7>
5. Aqāreb-Parast, Fāṭemeh-Sa'ideh, and Moṭī', Maḥdī, "An Analysis of the Prophet Moses' Story based on Jaap Lintvelt's Theory", *Qur'an and Hadith Studies*, vol. 51, no. 1, 2018, pp. 1-20 [Persian].
<https://doi.org/10.22059/jqst.2018.257726.669035>
 6. Bal, Mieke, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*, tr. 'Alī 'Abbāsī and Nuṣrat Ḥijāzī, Tehran, Scientific and Cultural Publications Company, 1390 SAH [Persian].
 7. Eagleton, Terry, *An Introduction to Literary Theory*, tr. 'Abbās Mukhbīr, Tehran, Markaz, 1380 SAH [Persian].
 8. Ḥoseynī, A'zam al-Sādāt, Moṭī', Maḥdī, and Loṭfī, Maḥdī, "The Narrative Analysis of the Holy Mary's Story in the Holy *Quran*", *Researches of Quran and Hadith Sciences*, no. 39, vol. 15, no. 3, 2018, pp. 1-24 [Persian].
<https://doi.org/10.22051/tqh.2018.21116.2086>
 9. Khosrawī, Abū Torāb, *Hāshbiye-ī bar Mabānī-ye Dāstān*, Tehran, Thāleth, 1388 SAH [Persian].
 10. Modabberī, Maḥmūd, and Ḥoseynī Sorūrī, Najmeh, "From Historical Narrative to Fictional Narrative: A Comparison of Narrative Methods in Ferdowsi's and Nezami's *Eskandar-nameh*", *Persian Language and Literature Research Journal*, no. 6, vol. 2, no. 2, 2008, pp. 1-20 [Persian].
 11. Makaryk, Irene Rima, *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory*, tr. Mehrān Mohājer and Moḥammad Nabavī, Tehran, Nashr-e Āgah, 1383 SAH [Persian].
 12. Mīrṣādeqī, Jamāl, *Zāwiye-ye Dīd dar Dāstān*, Tehran, Enteshārāt-e Sukhan, 1391 SAH [Persian].
 13. Morādī, Zohreh, "The Studying of Structural and Typology of Narrative in the Story of Prophet Muhammad (p.b.u.h.) in Literature and Painting by Jaap Lintvelt Theory", *Journal of Fine Arts: Visual Arts*, vol. 25, no. 1, 2020, pp. 15-26 [Persian].
<https://doi.org/10.22059/jfava.2020.261554.665983>
 14. Moḥammadī, Moḥammad Hādī, and 'Abbāsī, 'Alī, *Ṣad Sākhtār-e Yek Ostūreh*, Tehran, Nashr-e Chīstā, 1381 SAH [Persian].
 15. Moḥammadī, Moḥammad Hādī, *Ravesh-Shenāsī-ye Naqd-e Adabiyāt-e Kūdak*, Tehran, Enteshārāt-e Soroush, 1378 SAH [Persian].
 16. Mandanī-Pūr, Shahriyār, *Kitāb-e Arwāḥ-e Shabrzād*, Tehran, Nashr-e Quqnūs,

- 1384 SAH [Persian].
17. Şāleḥī, Paymān, and Bāqerī, Kolthūm, “The Unreliable Narrator in the Novels *Kawābīs Bairūt* and *Shāzdeh Eḥtejāb*”, *Comparative Literature Research*, vol. 9, no. 3, 2021, pp. 112-144 [Persian].
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452366.1400.9.3.3.9>
 18. Ṭabāṭabā’ī, Muḥammad Ḥusayn, *Al-Mizān*, Qom, Jāmā’ah al-Mudarrisīn, 1412 AH [Persian].
 19. Toolan, Michael J., *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*, tr. Sayyed Fāṭemeh ‘Alawī and Fāṭemeh Ne‘matī, Tehran, SAMT, 1386 SAH [Persian].

تحلیل روایت‌شناختی داستان مریم (س) در قرآن بر اساس نظریه ژپ لیت‌ولت و آراء سیدمحمدحسین طباطبایی در تفسیر المیزان

پیمان صالحی ^{ID}

استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران (نویسنده مسئول: P.Salehi@ilam.ac.ir).

زهرا یاره ^{ID}

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
(ایمیل: z.yareh1179@yahoo.com).

الهام ثباتی ^{ID}

استادیار گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
(ایمیل: e.sobati@ilam.ac.ir).

چکیده

مطالعه حاضر، با هدف تحلیل ساختار روایی داستان مریم (س) در قرآن کریم و تبیین اهمیت و ضرورت بررسی روایت‌شناختی آن، به روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس نظریه ژپ لیت‌ولت و آراء سیدمحمدحسین طباطبایی در المیزان صورت گرفته است. هدف از این مطالعه آن است که نوع، ساختار و طرح روایت داستان مریم (س) در قرآن بازنموده، و هم‌چنین، نشان داده شود که چه‌گونه یک‌چنین تحلیل روایت‌شناختی می‌تواند به تقویت فرضیات مفسران، دست‌کم در مطالعه موردی تفسیر المیزان، بینجامد. نتایج مطالعه نشان می‌دهد در روایت داستان مریم (س)، انواع شیوه‌های روایی از سوی روایت‌گر روی داده‌ها که از موضع دانای کل آن روی داده‌ها را روایت می‌کند به شکلی ناهمگون و با روی‌کردی تلفیقی یعنی موضع یک روایت‌گر که هم‌زمان هم متن‌نگار و هم کنش‌گر است به کار رفته است؛ به‌گونه‌ای که گاه تمرکز بر راوی و گاه بر کنش‌گران داستان قرار می‌گیرد. راوی، هرچند از شخصیت‌های داستان نیست، با قرار گرفتن در بیرون روایت گاه با تمرکز بر خود و گاه با توصیف اعمال و نقش‌های شخصیت‌ها وجه هدایت‌گرانه خود را آشکار می‌کند. طرح داستان‌ها کامل است و بیش‌تر اوقات نیرویی تخریب‌کننده وضعیت آغازین را به هم می‌زند که پس از کیش مکش، نیرویی سامان‌بخش اوضاع را به حالت نخست بازمی‌گرداند. هرچند حکایت زندگی مریم (س) در چند سوره از قرآن آمده است گردآوردن اجزاء آن یک ساختار روایی منسجم و خطی، با روابط علی و معلولی روشن، پدید می‌آورد. بازخوانی این روایت بر پایه نظریه ژپ لیت‌ولت، دیدگاه‌های تفسیر المیزان را نیز استحکام می‌بخشد و توان بالای این نظریه را در تحلیل متون دینی نشان می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: روایت‌شناسی قرآن، تحلیل ساختار روایت، راوی دانای کل، گونه‌شناسی روایت، تبیین روایی، تفسیر ساختارگرا، تعامل روایت و

مقاله پژوهشی

دریافت: ۱۴۰۴/۴/۱۷ ش

بازنگری: ۱۴۰۴/۶/۲۹ ش

پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۲۹ ش

نشر: ۱۴۰۴/۶/۲۹ ش

صفحه ۲۹۵-۳۱۸.

ناشر:

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (دانشکده علوم قرآنی مشهد).
© ۲۰۲۵ / نویسندگان دارنده حق تألیف مقاله خود بدون محدودیت اند.

شاپای الکترونیکی: ۲۷۸۳-۵۲۰۸

دسترسی آزاد:

<http://naghdeara.quran.ac.ir>

چه‌گونه به این مقاله ارجاع دهیم؟ صالحی، پیمان، یاره، زهرا و ثباتی، زهرا، « تحلیل روایت‌شناختی داستان مریم (س) در قرآن بر اساس نظریه ژپ لیت‌ولت و آراء سیدمحمدحسین طباطبایی در تفسیر المیزان»، پژوهش‌نامه نقد آراء تفسیری، سال ششم، دوره اول، شماره پیاپی ۱۱، تابستان ۱۴۰۴ ش، ص ۲۹۵-۳۱۸.

<http://doi.org/10.22034/naghdeara.2025.531736.1317>

تفسیر.

درآمد

مبانی نظری روایت‌شناسی معاصر در دهه ۱۹۶۰م / ۱۳۴۰ش توسط نظریه‌پردازان فرانسوی پی‌ریزی شد که همگی از صورت‌گرایی^۱ روسی و زبان‌شناسی سوسوری متأثر بودند. نمود آشکار یک‌چنین تأثیری را می‌توان در نام‌هایی که روایت‌شناسان فرانسوی برای واحدهای شکل‌دهنده روایت‌ها — نظیر روایت‌بن^۲، اسطوره‌بن^۳، نقش‌مایه^۴، وجه^۵ و انواع رخ‌دادها^۶ — برگزیدند مشاهده کرد (مکاریک، *دانش‌نامه نظریه‌های ادبی...*، ۱۵۱).

همین تأثیر‌پذیری سبب شد که روایت‌شناسان فرانسوی به تحلیل ساختار روایت‌ها توجه ویژه نشان دهند. در چارچوب فکری صورت‌گرایان روسی، زبان‌شناسان سوسوری و نظریه‌پردازان فرانسوی روایت‌شناسی، ساختار هر متنی (مثلاً یک داستان) به قواعد، الگوها و روابط درونی حاکم بر آن متن اشاره دارد: همان‌گونه که یک بنا از اجزاء مختلفی تشکیل شده است که با نظم خاصی در کنار هم قرار گرفته‌اند، یک روایت یا داستان هم از اجزائی مانند شخصیت‌ها، رخ‌دادها، گفت‌وگوها و زاویه دید روایت‌گر تشکیل می‌شود. روایت‌شناسانی که به تحلیل ساختار روایت‌ها می‌پردازند در پی کشف این نظم و چگونگی کنار هم قرارگیری این اجزاء برای ایجاد معنا و اثرگذاری بر خواننده هستند. بنابراین، وقتی از ساختار روایت سخن می‌گوییم، مقصود بررسی الگوهای سازمان‌بخش و قواعد حاکم بر چگونگی نقل یک داستان است.

این مؤلفه‌ها در هر روایتی طبق دستور زبان آن روایت با نظم خاصی با یک‌دیگر ترکیب می‌شوند. از همین رو در یک نگاه کلان می‌توان گفت که روایت‌ها خط سیر دارند. این بدان معنا است که روایت‌ها به جایی ختم می‌شوند و انتظار هم می‌رود که به جایی ختم شوند و نوعی پیش‌رفت و حتی راه‌حل یا نتیجه‌گیری در آن‌ها منظور شود (تولان، *روایت‌شناسی...*، ۱۳). از این جهت، روایت مقابل گزارش یا توصیف قرار دارد؛ زیرا در موارد گزارش و توصیف با روابط علت و معلولی و بعضاً چون‌وچرا مواجه نیست. می‌توان گفت که بر اساس تعریفی رایج، روایت به توالی ادراک شده رخ‌دادهای اطلاق می‌شود که دارای ارتباطی غیراتفاقی هستند و عموماً مستلزم وجود انسان، شبه‌انسان یا دیگر موجودات ذی‌شعور هم‌چون شخصیت‌های تجربه‌گر اند؛ تجربه‌هایی که ما انسان‌ها از آن‌ها درس می‌گیریم (همان، ۱۹).

-
1. Fromalism.
 2. Narreme / Narrative Unit.
 3. Mytheme.
 4. Motif.
 5. Aspect /Mood/ Voice.
 6. Types of Events.

باری، همان‌طور که اشاره شد، با پیش‌رفت علم روایت‌شناسی، ساختار داستان‌ها و توجه به آن اهمیت ویژه‌ای پیدا کرد؛ به‌گونه‌ای که مطالعات صورت‌گرایان و ساختارگرایان در بررسی داستان انقلابی پدید آورد (ایگلتن، پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی...، ۱۴۳). به بیان دیگر، توجه به اصول و قواعد شکل‌دهنده داستان‌ها در این قبیل مطالعات سبب شد که مفاهیم جدیدی برای خواننده تعریف شوند که از طریق آن بتواند حضور نامرئی نویسنده و راوی را به نحو ملموس‌تری احساس کند.

یکی از جدیدترین رویکردهای مرتبط با تحلیل ساختار روایت‌ها در دانش روایت‌شناسی، رویکرد گونه‌شناسی روایت است. این شیوه تحلیل از چارچوب‌ها، مفاهیم، ابزارها و روش‌های روایی سنتی فراتر می‌رود تا منتقد را با استفاده از ارائه یک مبدل انتقادی در تحلیل و بررسی پاره‌های روایی یاری دهد. به عبارت دیگر، گونه‌شناسی از منظر انتقادی ابزاری است که به بررسی ویژگی‌های یک گونه روایی در یک متن خاص می‌پردازد تا بدین وسیله ویژگی‌های منحصر به فردی که به واسطه کاربرد گونه روایی خاص در اثر ایجاد شده است توصیف شود؛ آن‌سان که از بررسی گونه‌شناختی بتوان هم‌چون ابزاری تفسیری برای تحلیل ادبی بهره برد (لینت‌ولت، رساله‌ای در باب گونه‌شناسی...، ۲۳۸).

با توجه به این قابلیت‌های تحلیلی، گونه‌شناسی روایت می‌تواند ابزاری سودمند برای واکاوی متونی پیچیده مانند قصص قرآن باشد؛ متونی که خود از ساختار روایی منسجم و هنرمندانه‌ای بهره می‌برند. براین پایه، در مطالعه کنونی با تمرکز بر داستان قرآنی مریم^(س) کوشش خواهد شد با به‌کارگیری این چارچوب نظری ساختار روایی این قصه قرآنی تحلیل شود.

طرح مسئله

در سال‌های اخیر شاهد مطالعاتی در مقام کاربست نظریه ژپ لینت‌ولت برای تحلیل روایت‌های اسلامی بوده‌ایم. نخستین مطالعات از این قبیل و عمده آن‌ها در محیط دانشگاهی ایران دست‌آوردهای مطیع و هم‌کاران وی بوده‌اند. از جمله، اقارب‌پرست و مطیع در دو پژوهش مستقل («تحلیل روایی داستان...»)، «تحلیل داستان...»، سراسر هردو مقاله، به تحلیل روایی دو داستان قرآنی یوسف و موسی^(ع) پرداخته‌اند (انتشار هردو: ۱۳۹۷ش). در مطالعه ایشان بر وجود یک ساختار روایی کامل در این دو داستان قرآنی، تلفیق گونه‌های روایی در این داستان‌ها، نقش محوری راوی — که داستان را از منظر دانای کل روایت می‌کند (برای توضیح این معنا، بنگرید به: دنباله مقاله) — و هم‌چنین، تأثیر این شیوه روایت‌گری بر انتقال آموزه‌های تربیتی قرآن تأکید می‌شود.

هم‌زمان مطیع مطالعه دیگری را با حسینی و لطفی به انجام می‌رساند (۱۳۹۷ش)؛ مطالعه‌ای با هدف تحلیل

روایت‌شناختی داستان مریم^(س) در قرآن که در آن با روی‌کردی مشابه، به واکاوی ساختار این داستان پرداخته و بر نقش راوی دانای کل و الگوی کنشگران (فرستنده، فاعل، یاری‌دهنده، بازدارنده) در پیش‌بردِ طرح — یا به اصطلاح، همان پی‌رنگ — داستان تأکید می‌شود. این مطالعه نشان می‌دهد چه‌گونه روایت قرآنی، علی‌رغم برخورداری از ویژگی‌های منحصر به فرد، از الگوهای روایی رایج در داستان‌های بشری بهره می‌برد.

مطالعه مشابه دیگر با همین روی‌کرد، گرچه قدری دورتر از فضای قصص قرآن، مطالعه مرادی است (۱۳۹۹ ش). وی به بررسی داستان بعثت پیامبر^(ص) در اشعار شاعران مختلف و نگارگری‌های مرتبط پرداخته، و نشان داده است که این روایت در قالب چه‌گونه روایی و با چه زاویه دیدی بازنمایی شده است (مرادی، «بررسی ساختار...»، سراسر مقاله).

این مطالعات ساختارهای روایی موجود در هر داستان را وصف می‌کنند و چگونگی روایت را بر اساس نظریه‌های روایت‌شناسی، از جمله نظریه لیت‌ولت یا روایت‌شناسی کلاسیک، توضیح می‌دهند. کم‌تر در آن‌ها می‌شود نشانی از توجه به به چرایی تفاوت‌های روایی، تحلیل علل به‌کارگیری گونه‌های خاص در بافت‌های مختلف، یا بررسی پی‌آمدهای زیبایی‌شناختی و معنایی این انتخاب‌های روایی در درک مخاطبان بازدید. برای نمونه، مرتبط‌ترین نمونه از این مطالعات به بحث کنونی، یعنی مطالعه حسینی و مطیع و لطفی برای تحلیل روایت‌شناسانه داستان قرآنی مریم، اگرچه ساختار روایت را به‌خوبی تشریح می‌کند و توضیح می‌دهد راوی این داستان خود در چه نقشی ظاهر شده است، به این پرسش کلیدی نمی‌پردازد که چرا قرآن برای روایت این داستان به راوی چنان نقشی داده، و یک چنین انتخابی چه تأثیری بر القاء مفاهیم عصمت، آزمون‌های الهی و مقام اصطفا مریم^(س) داشته است. علی‌رغم شناسایی گونه‌های روایی در این داستان‌های اسلامی، دلیل و پی‌آمد زیبایی‌شناختی و معنایی این انتخاب‌های روایی به‌صورت نظام‌مند و تطبیقی بررسی نشده است. براین پایه باید پرسید:

- آیا می‌توان الگویی برای ارتباط میان محتوای داستان قرآنی مریم^(س) و گونه روایی برگزیده ارائه داد؟

- این تفاوت‌های روایی چه‌گونه بر درک مخاطبان از جایگاه پیامبران، مفهوم وحی، و سیر و سلوک معنوی تأثیر می‌گذارند؟

- کاربست گونه‌های روایی لیت‌ولت در بازنمایی داستان‌های مذهبی چه کارکردی در القاء مفاهیم عرفانی، تربیتی و عقیدتی این روایت‌ها داشته است؟

- تحلیل این داستان‌ها با کاربست الگوهای روایی که لیت‌ولت بازمی‌نماید چه شکاف‌های معنایی و زیبایی‌شناختی جدیدی را آشکار می‌کند؟

پاسخ به این پرسش‌ها، نه تنها بر غنای مطالعات روایت‌شناختی در حوزه متون دینی می‌افزاید، که با ارائه تحلیلی فراتر از توصیف، ضرورت و نوآوری مطالعه حاضر را در پر کردن شکاف موجود در مطالعات پیشین - از جمله تحلیل روایت‌شناختی داستان مریم^(س) - توجیه می‌نماید.

در مطالعه کنونی با هدف کوشش برای تأمل در جوانب این امر به تحلیل گونه‌شناختی روایت در داستان مریم^(س) بر اساس نظریه لیت‌ولت خواهیم پرداخت. نیز، برای باز نمودن کارآیی این روی‌کرد، نتایج حاصل از مطالعه خود را با آراء سید محمد حسین طباطبایی در *المیزان* درباره داستان مریم^(س) مقایسه خواهیم نمود. هدف آن است که هم‌خوانی‌ها و تفاوت‌های روش مدرن روایت‌شناسی و روش سنتی تفسیر قرآن آشکار شود.

روایت زندگی مریم^(س) در قرآن پراکنده است و داستان به صورت متمرکز در یک سوره ارائه نمی‌شود. مطالعه کنونی با این پیش‌فرض دنبال می‌شود که گردآوری و تحلیل همه بخش‌های این داستان در کنار یک‌دیگر در واقع نوعی ساختار روایی کلان را شکل می‌دهد که فراتر از تک‌تک آیات و سوره‌ها معنا می‌یابد. این روی‌کرد نه تنها مغایرتی با ظرفیت‌های نظریه روایت‌شناسی ژپ لیت‌ولت ندارد، بل که دقیقاً از قابلیت‌های این نظریه در تحلیل روایت در سطح کلان بهره می‌برد. از این منظر، قرآن به مثابه یک کُلّ روایی عمل می‌کند که با انتخاب و چینش خاص خود داستان مریم^(س) را در لایه‌های مختلف و با اهداف خاص الهیاتی و ادبی باز می‌آفریند.

۱. چارچوب نظری مطالعه

تحلیل روایت‌شناختی داستان مریم^(س) در این مطالعه نیازمند آشنایی با مفاهیم بنیادین روایت‌شناسی، و نیز تسلط بر نظریه‌ای است که ابزار تحلیل مطالعه بر مبنای آن استوار شده است. بر این پایه در ادامه نخست به تعریف کلیدی‌ترین مفاهیم روایت‌شناسی - از قبیل طرح و زاویه دید - خواهیم پرداخت. سپس نظریه لیت‌ولت - که سنگ‌بنای تحلیل حاضر است - را به تفصیل معرفی خواهیم کرد و ظرفیت‌های آن را برای تطبیق بر قصص قرآنی باز خواهیم شناخت.

۱-۱) مفاهیم بنیادین روایت‌شناسی

در بررسی هر نمایش‌نامه، شعر یا داستان، می‌توان نقشه، نظم و الگویی از حوادث را مشاهده کرد که هم‌چون اجزای یک اندام زنده با یکدیگر در ارتباطند و اصل علیت بر آن‌ها حاکم است. به این نقشه و نظم حاکم، طرح داستان گفته می‌شود (بنگرید به: مندنی‌پور، کتب ارواح...، ۱۲۹). تزوتان تودوروف طرح را گذر از یک مرحله تعادل به مرحله‌ای دیگر تعریف می‌کند و لیت‌ولت نیز هم‌سو با او، طرح داستان را متشکل از وضعیت‌های مختلف و گذار از آن‌ها با محوریت علیت می‌داند (بنگرید به: اخوت، دستور زبان داستان، ۲۳). در این گذار،

میان تعادل اولیّه و تعادل ثانویّه، یعنی وضعیّت آغازین و پایانی، معمولاً سه مرحله دیگر قابل تمایز است: قسمت آغازین که در آن‌ها به مقدمه‌چینی و معرفی شخصیت‌ها پرداخته می‌شود، مرحله میانی که با حادثه‌ای — که به درستی می‌توان آن را نیروی تخریب‌کننده نامید — تعادل آغازین را بر هم می‌زند و صحنه کشمکش‌ها می‌شود، و سرانجام، با ورود نیروی سامان‌دهنده و گره‌گشایی، به قسمت پایانی روایت می‌رسیم که در آن نتیجه و مقصود نویسنده روشن می‌شود.

هر داستانی همواره از یک زاویه دید بخصوص روایت می‌شود. زاویه دید هر روایت یا داستان یعنی آن نگاه خاصی که راوی برای روایت‌گری خود برگزیده است. این زاویه دید میان نگاه نویسنده به فضا، مکان و اشیاء یک واقعه تناسب ایجاد می‌کند و میزان و چگونگی نمایش هر یک از عناصر داستانی بر اساس آن تعیین می‌شود. بر این اساس می‌توان گفت زاویه دیدی که پدید آورنده داستان برای روایت‌گر هر صحنه برمی‌گزیند یک جور طراحی صحنه است. هدف از این طراحی درک بهتر مکاشفه‌های نویسنده و اشیاء خلق شده در واقعه داستانی است. به بیان دیگر، زاویه دید همان چشمانی است که خواننده روایت را از منظر آن می‌بیند (خسروی، *حاشیه‌ای بر مبانی...*، ۵۷).

بررسی این که راوی از چه جایگاهی — مثلاً کانون درونی اثر، کانون بیرونی یا فاقد کانون — به روایت می‌پردازد، سه گونه اصلی زاویه دید را شکل داده است. در زاویه دید درونی یا اول شخص، داستان از قول یکی از شخصیت‌های آن — که می‌تواند اصلی، فرعی یا حتی خود نویسنده در قاموس یک شخصیت باشد — روایت می‌شود. این شیوه، که بیش‌تر مورد استفاده نویسندگان توانا است و بهترین داستان‌های جهان در قالب آن نگارش یافته‌اند، خواننده را تنها از درون (حالت‌های روانی) و برون (حرکات و شکل) یک شخصیت آگاه می‌کند و او را از درون دیگر شخصیت‌ها بی‌خبر نگه می‌دارد (محمدی و عباسی، *صد ساختار یک اسطوره*، ۲۲۹).

در مقابل، اگر زاویه دید داستان به شیوه سوم شخص و از نوع دانای کل باشد، راوی را باید اندیشه‌ای بیرونی و توانمند دانست که شخصیت‌های داستان را از بیرون ره‌بری می‌کند، بیننده اندیشه‌ها و کرده‌های آنان است و در عمل حکم همه‌چیزدانی را دارد. نویسنده در این نقش، رفتار و اعمال شخصیت‌ها را گزارش می‌دهد، وضعیت و موقعیت را تصویر می‌کند و حتی در قالب شخصیت‌ها جای می‌گیرد تا با ذهنیت آن‌ها نسبت به دیگران و اوضاع حاکم بر داستان دآوری کند (میرصادقی، *زاویه دید...*، ۳۸۳). گونه سوم زاویه دید صفر یا حالت بدون زاویه دید است که در آن داستان از دیدگاه ناظری روایت می‌شود که اطلاعاتش بر همه چیز احاطه دارد؛ گاهی از فراز صحنه می‌نگرد و گاهی به درون ذهن شخصیت‌ها فرو می‌رود و در این حالت با دانای کل نامحدود مواجه هستیم (محمدی، *روش‌شناسی...*، ۲۲۵).

۲-۱) چارچوب نظری روایت‌شناسی لیت‌ولت

لیت‌ولت نظریه خود را بر مبنای نقش‌های سه‌گانه راوی، کنش‌گر و مخاطب قرار داده است. از منظر وی، رابطه عملی بین این سه نقش، مبنای طبقه‌بندی انواع روایت را تشکیل می‌دهد و مهم‌ترین معیار این تفکیک، میزان هم‌سانی یا ناهم‌سانی جهان روایت‌گر و جهان کنش‌گر است (برای تفصیل بحث، بنگرید به: محمدی و عباسی، *صد ساختار*، ۲۲۴).

بر این اساس، روایت دنیای داستان ناهم‌سان هنگامی تحقق می‌یابد که راوی به‌عنوان کنش‌گر در دنیای داستان پدیدار نشود. در مقابل، روایت دنیای داستان هم‌سان آن است که در آن یک شخصیت داستانی دو نقش را بر عهده می‌گیرد: از یک سو به‌عنوان من روایت‌کننده و وظیفه روایت کردن را بر عهده دارد و از سوی دیگر، هم‌چون من روایت‌شده، عهده‌دار نقشی در خود داستان است (محمدی و عباسی، *صد ساختار*، ۲۲۴). گونه سوم نیز با عنوان روایت خنثی قابل‌تصور است که در آن نه راوی و نه کنش‌گر مرکز توجه خواننده نیستند و راوی نگاهی عینی و فاقد قضاوت دارد (همان، ۵۸).

لیت‌ولت برای بسط این تقسیم‌بندی کلان، مفهوم دقیق‌تری را تحت عنوان مرکز جهت‌گیری مطرح می‌کند. براین‌پایه دنیای داستانی ناهم‌سان خود بر سه گونه می‌تواند تقسیم شود. نخستین گونه 'روایت متن‌نگار' است که زمانی شکل می‌گیرد که مرکز جهت‌گیری نگاه خواننده بر راوی واقع شود؛ نه بر یکی از کنش‌گران. در این حالت 'راوی' که معمولاً در قالب دانای کل ظاهر می‌شود - هم‌چون نقش‌سازی که روایت را می‌آفریند، خواننده را به جهان داستان هدایت می‌کند و از همه چیز، از جمله زندگی درونی شخصیت‌ها، مطلع است (لیت‌ولت، *رساله‌ای در باب گونه‌شناسی روایت و نقطه دید*، ۴۱؛ نیز، بنگرید به: محمدی و عباسی، *صد ساختار*، ۲۲۴).

دومین گونه روایت کنش‌گر^۲ است که هنگامی اتفاق می‌افتد که مرکز جهت‌گیری خواننده بر کنش‌گران واقع شود.

در این حالت، دانایی راوی محدود به شناخت درونی و دیدگاه^۳ همان کنش‌گر خاص می‌شود و خواننده نیز کنش‌های داستانی را از منظر او مشاهده می‌کند که به طبع با محدودیت بیش‌تری نسبت به گونه روایی متن‌نگار همراه است (محمدی و عباسی، *صد ساختار*، ۲۲۵). در مقام مقایسه، در دنیای داستان هم‌سان، شخصیت روای (من روایت‌کننده) با شخصیت کنش‌گر (من روایت‌شده) کاملاً یک‌سان است و راوی قادر است گذشته‌اش

1. Type narrative auctorielle.
2. Type narrative actoriel.
3. perspectivism.

را — که اکنون از آن فاصله گرفته است — دوباره زنده کند و روایت کند (لینت‌ولت، رساله‌ای در باب گونه شناسی، ۹۹). به بیانی دیگر، دوربین روایتگر تنها با یکی از کنش‌گران همراه است: اتفاقات از منظر او روایت می‌شود، و این راوی است که چستی و هویت متن را مشخص می‌کند (بنگرید به: مدبری و حسینی سروری، «از تاریخ روایی...»، ۴).

در مقام جمع‌بندی می‌توان گفت که تفاوت بنیادین میان گونه روایی هم‌سان کنش‌گر و گونه روایی ناهم‌سان کنش‌گر در جایگاه راوی نهفته است. در نوع هم‌سان، راوی به‌عنوان کنش‌گری در بطن داستان حضور دارد؛ حال آن‌که در نوع ناهم‌سان، راوی با کنش‌گر داستان بیگانه است و این دو در دو محیط جداگانه قرار دارند. این تفاوت در جایگاه همه‌چیزدانی و عمق دید راوی را در گونه ناهم‌سان محدود می‌کند؛ برخلاف گونه روایی متن‌نگار که در آن راوی دانای کل می‌تواند آزادانه به درون همه کنش‌گران دیگر رسوخ کند و آن را به تصویر بکشد (لینت‌ولت، رساله‌ای در باب گونه شناسی، ۱۰۱). بنابراین، این چارچوب نظری نظام‌مند، ابزاری تحلیلی در اختیار منتقد قرار می‌دهد تا با واکاوی چگونگی روایت‌گری، به کشف رابطه پویای بین فرم و محتوا در متن نائل آید.

۳-۱) مباحث مرتبط با کاربست نظریه در داستان قرآنی مریم (س)

تطبیق نظریه‌های روایت‌شناسی مدرن بر متون مقدسی مانند قرآن مستلزم در نظر گرفتن روش‌شناسی‌ای دقیق و متناسب با ماهیت این متون است. نظریه لینت‌ولت به دلیل دارا بودن نظام طبقه‌بندی منعطف و تأکیدش بر نقش‌های کلیدی راوی، کنش‌گر و مخاطب از قابلیت قابل توجهی برای تحلیل قصص قرآنی برخوردار است. این نظریه، با فراترفتن از معیارهای سنتی، امکان بررسی پاره‌های روایی و چگونگی ترکیب آن‌ها در یک کل منسجم را فراهم می‌سازد (لینت‌ولت، رساله‌ای در باب گونه شناسی...، ۲۳۸). این ویژگی به‌ویژه هنگام تحلیل داستان‌هایی مانند داستان مریم (س) که اجزاء آن در چند سوره پراکنده شده‌اند، راه‌گشا است؛ زیرا این نظریه توانایی تحلیل روایت در سطح کلان را دارد و قرآن را به مثابه یک کل روایی در نظر می‌گیرد که با چینی حکیمانه بخش‌های مختلف داستان را در جایگاه‌های مناسب خود قرار داده است.

روش تحلیل ساختاری-روایی داستان مریم (س) در این مطالعه بر سه محور اصلی استوار است: نخست، شناسایی گونه روایی حاکم بر هر بخش از داستان (هم‌سان، ناهم‌سان یا خنثی) و تحلیل جایگاه راوی هم‌چون دانای کل که بیرون از جهان کنش‌گران قرار دارد؛ دوم، بررسی ساختار تقابلی راوی و کنش‌گر و چگونگی هدایت روایت توسط راوی الهی؛ و سوم، واکاوی الگوی طرح داستان شامل شناسایی وضعیت‌های آغازین، میانی و پایانی و نیز نیروهای تخریب‌کننده و سامان‌بخش که به صورت زنجیره‌ای و علی‌انسجام درونی روایت را پدید می‌آورند.

در این روش آیات مربوط به داستان مریم (س) در سوره‌های آل عمران و مریم هم‌چون واحدی یک‌پارچه در نظر گرفته می‌شود و مؤلفه‌های روایت‌شناسی نظریه لیت‌ولت بر این مجموعه تطبیق داده می‌شود. هم‌چنین به منظور اعتبار بخشی و تعمیق تحلیل— یافته‌های روایت‌شناختی در موازات و در گفت‌وگو با آراء تفسیری سید محمد حسین طباطبایی در *المیزان* قرار می‌گیرد.

مطالعه کنونی از جهت استفاده از نظریه لیت‌ولت با تحقیقات پیشین مشترک است. با این حال از دو جنبه اساسی تمایز می‌یابد: نخست آن‌که چارچوب نظری این روی‌کرد را برای تحلیلی دقیق‌تر و نظام‌مندتر از همه ابعاد داستان مریم (س)— شامل گونه‌شناسی روایت، ساختار تقابلی راوی و کنش‌گر، الگوی طرح و انسجام روایی— به کار می‌بندد؛ دوم و مهم‌تر آن‌که یافته‌های حاصل از این تحلیل روایت‌شناختی را در مقایسه و گفت‌وگوی مستقیم با آراء تفسیری سید محمد حسین طباطبایی در *المیزان* قرار می‌دهد.

مطالعه داستان قرآنی مریم (س) با یک‌چنین روی‌کرد تطبیقی‌تی برای نخستین بار است که با این جامعیت صورت می‌پذیرد. این مطالعه نه تنها کوششی برای اعتبارسنجی یافته‌های روایت‌شناختی است، بل که برای کشف زوایای پنهان و تقویت فهمی عمیق‌تر از این روایت قرآنی و نیز نشان دادن توانایی نظریه‌های ادبی مدرن در تعامل با متون کهن تفسیری طراحی شده است. به بیان دیگر، پیش‌برد چنین مطالعه‌ای می‌تواند نشان دهد که چه‌گونه تحلیل ادبی مدرن می‌تواند فهم ما از متون دینی را غنا بخشد.

۲. تحلیل گونه‌شناسانه روایت در داستان مریم (س)

روایت‌شناسی به‌مثابه ابزاری تحلیلی، امکان واکاوی لایه‌های پنهان متن و چگونگی انتقال معنا را فراهم می‌سازد. نظریه لیت‌ولت با محور قرار دادن نقش‌های سه‌گانه راوی، کنش‌گر و مخاطب، و نیز با تأکید بر معیار هم‌سانی یا ناهم‌سانی جهان روایت‌گر با جهان کنشگر، چارچوبی نظام‌مند برای تحلیل گونه‌های روایی ارائه می‌دهد. اکنون در این بخش از مقاله با تطبیق این چارچوب نظری بر داستان مریم (س) در *قرآن کریم*، به شناسایی گونه‌های روایی به‌کاررفته در داستان و تبیین ساختار تقابلی راوی و کنش‌گر در این روایت خواهیم پرداخت.

۲-۱) گونه‌های روایت به‌کاررفته در داستان

بر پایه نظریه لیت‌ولت، بنیادی‌ترین معیار در طبقه‌بندی انواع روایت، میزان هم‌سانی یا ناهم‌سانی جهان روایت‌گر با جهان کنش‌گر است (محمدی و عباسی، *صد ساختار*، ۲۲۴). واکاوی داستان مریم (س) در *قرآن کریم* آشکار می‌کند که راوی اصلی این داستان *دانای کل* است که در جایگاهی فراداستانی و بیرون از حوزه کنش

شخصیت‌ها قرار دارد. از این رو گونه مسلط بر این روایت از نوع **ناهم‌سان**^۱ است؛ بدین معنا که راوی خود در شمار کنش‌گران داستان ظاهر نمی‌شود (همان‌جا). با این حال **راوی قرآن** در روایت این داستان به شیوه‌ای سیال و پویا عمل کرده، و بنا بر اقتضای هر پرده از داستان، از گونه‌های فرعی روایت نیز بهره جسته، و در نهایت ساختاری تلفیقی را پدید آورده است.

چنان‌که پیش‌تر نیز گفته شد، در گونه **روایت متن‌نگار**، مرکز جهت‌گیری خواننده بر خود راوی قرار می‌گیرد. در این حالت این راوی است که هم‌چون نقش‌سازی آگاه خواننده را به درون جهان داستان رهنمون می‌شود و بر تمامی زوایای آن داستان، اعم از کنش‌های ظاهری و حالات درونی شخصیت‌ها، احاطه دارد. برای نمونه، در آیات مربوط به نذر مادر مریم^(س) و تولد او (آل عمران/ ۳۵-۳۷)، این راوی دانای کل است که با اطلاع از علم الهی (وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ)، هم بر نذر و اندیشه درونی «امراة عمران» اشراف دارد و هم پاسخی را که از سوی خدا می‌رسد، پیش از همه شخصیت‌ها، می‌داند و آن را برای مخاطب روایت می‌کند.

در مقابل گاه شاهد گونه **روایت کنش‌گر** هستیم که در آن، چنان‌چه پیش‌تر نیز گفته شد، مرکز ثقل روایت از راوی به یکی از کنش‌گران داستان منتقل می‌شود. به بیان دیگر، در این مواقع، روایت از دریچه چشم و ذهن آن شخصیت خاص پیش می‌رود و خواننده تنها آن‌چه را که او می‌داند یا احساس می‌کند درمی‌یابد. اوج این امر را در صحنه‌های گفت‌وگو محور، مانند گفت‌وگوی فرشتگان با مریم^(س) (آل عمران/ ۴۲-۴۷) یا سخن گفتن عیسی^(ع) در گهواره (مریم/ ۳۰-۳۳) مشاهده می‌کنیم که اگرچه کلیت روایت در اختیار دانای کل است، اما کانون توجه و انتقال احساسات و اطلاعات، بر خود آن کنش‌گران متمرکز می‌شود. این جابه‌جایی پویا بین دو گونه **متن‌نگار** و **کنش‌گر** در دل روایت **ناهم‌سان کلان** از سویی بر نقش هدایت‌گری و ناظر بودن راوی تأکید می‌ورزد و از سوی دیگر، به داستان عمق و جلوه‌ای دراماتیک می‌بخشد و مخاطب را با شخصیت‌ها و کش‌مکش‌های درونی آنان همراه می‌سازد.

۲-۲) ساختار تقابلی روای و کنش‌گر

در روایت داستان مریم^(س) تقابل و تعامل میان راوی دانای کل و کنش‌گران داستان از جایگاهی محوری برخوردار است. این رابطه ساختاری پویا و هدفمند را شکل می‌دهد که در آن راوی، فراتر از نقل صرف روی دادها، نقش هدایتگری فعال ایفاء می‌کند. راوی که در سپهری فراتر از جهان کنش‌گران—یعنی در جهان قدس— جای گرفته است با حضوری مقتدر و آگاه، نه تنها سلسله حوادث را روایت می‌کند، بل که با انتخاب و چینش خاص خود بر تمرکز مخاطب مدیریت می‌کند و معنای موردنظر را به وی منتقل می‌سازد. برای نمونه، در صحنه نذر و

1. La narration hétérodiégétique.

تولد، راوی با قرار گرفتن در مرکز جهت‌گیری، بر علم مُطَلَقِ الهی به آنچه مادر مریم^(س) زاییده است تأکید می‌ورزد: «وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ». از این طریق، نقش خود را هم‌چون تنظیم‌کننده اصلی روایت و هدایتگر مخاطب به سمت درکی فراتر از درک شخصیت‌ها آشکار می‌کند.

در تقابل با این راوی فرادست، کنش‌گری شخصیت‌ها، به ویژه مریم^(س)، صحنه دیگری از این نمایش روایی است. مریم^(س) هم‌چون کنش‌گر محوری، نه تنها یک شخصیت منفعل نیست، بل که با عکس‌العمل‌ها، گفت‌وگوها و انتخاب‌های خود نقش تعیین‌کننده‌ای در پیش‌برد روند داستان دارد. نکته قابل تأمل آن است که این کنش‌گری در عین حال که کاملاً واقعی و اثرگذار است، همواره در حیطه اراده و علم راوی دانای کل (خدا) معنا می‌یابد. برای نمونه، وقتی مریم^(س) در برابر بشارت تولد عیسی^(ع) می‌پرسد: «قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ» (مریم/ ۲۰)، این پرسش هم نشان‌دهنده کنش‌گری فکری و عاطفی او است و هم زمینه لازم را برای ظهور اراده و قدرت الهی در پاسخ راوی فراهم می‌سازد: «قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ» (مریم/ ۲۱). این گفت‌وگو نمونه‌ای بارز از تلفیق کنش‌گری انسان و هدایتگری الهی در قالب روایت است.

دیگر شخصیت‌ها نیز، هریک به سهم خود، در این ساختار تقابلی نقش ایفاء می‌کنند. زکریا^(ع) هم‌چون سرپرست، فرشتگان هم‌چون بشارت‌دهندگان، و حتی قوم سرزنش‌گر، همگی کنش‌هایی انجام می‌دهند که گاه هم‌چون نیروی تخریب‌کننده (مثلاً در روی‌دادی مثل افتراء قوم به مریم^(س)) و گاه هم‌چون نیروی سامان‌بخش (مثلاً در واقعه‌ای مانند کفالت زکریا^(ع)) عمل می‌کنند. درنهایت این راوی دانای کل است که با قرار گرفتن در بیرون از این کنش‌مکش‌ها، بر همه آنها اشراف دارد و با مداخله در زمان مناسب (مثل آنچه در واقعه سخن گفتن عیسی^(ع) در گهواره برای تبرئه مادر شاهد ایم)، مسیر روایت را به سمت مقصود نهایی خود — که نمایش قدرت، حکمت و هدایت الهی است — هدایت می‌کند. بنابراین ساختار روایت داستان مریم^(س) نه یک تقابل ساده بل که رابطه‌ای دیالکتیکی میان اراده کنش‌گران و هدایت حاکم راوی دانای کل را به تصویر می‌کشد که در خدمت اهداف تربیتی و اعتقادی قرآن قرار گرفته است.

۲-۳) تحلیل الگوی طرح در داستان

تحلیل داستان مریم^(س) بر مبنای الگوی لیت‌ولت ساختاری منسجم و کامل را نمایان می‌سازد که در آن هر بخش، با وجود پراکندگی در سوره‌های مختلف، هم‌چون حلقه‌هایی به هم پیوسته زنجیره روایی واحدی را تشکیل می‌دهد. وضعیت آغازین داستان با نذر امرأة عمران و تولد مریم^(س) شکل می‌گیرد. در این مرحله تعادل اولیه بر محور نذر مادر برای خدمت‌گزاری فرزندش در معبد استوار است (آل عمران/ ۳۵). با این حال این وضعیت با نیروی تخریب‌کننده‌ای مواجه می‌شود که در این جا، دختر بودن مولود است. این روی‌داد نظم ذهنی و انتظارات مادر را بر هم می‌زند و او را با این پرسش مواجه می‌سازد که چه‌گونه می‌تواند نذر خود را با این شرایط جدید تطبیق

دهد (آل عمران/ ۳۶). این نیروی تخریب‌کننده در ادامه داستان نیز در اشکال دیگری تکرار می‌شود؛ از جمله در قالب روایتگری اختلاف راهبان بر سر کفالت مریم^(س) (آل عمران/ ۴۴)، بشارت تولد فرزند به مریم باکره (مریم/ ۱۹-۲۰)، تحمل درد زایمان در تنهایی (مریم/ ۲۳) و سرانجام، اتهام و افتراء قوم هنگام بازگشت او با فرزند (مریم/ ۲۸-۲۷).

ورود این نیروهای تخریب‌کننده داستان را به وضعیت میانی یا مرحله کِش مَکِش وارد می‌کند. در این مرحله تنش و تعلیق به اوج خود می‌رسد. برای نمونه، کِش مَکِش درونی مریم^(س) پس از بشارت، یا مثلاً، اندوه و آرزوی مرگ او در لحظات زایمان، اوج این بحران‌ها است. هربار، در اوج نابسامانی، نیروی سامان‌دهنده الهی وارد عمل می‌شود و تعادل را بازمی‌گرداند. پذیرش نذر مادر از سوی خداوند («فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ»: آل عمران/ ۳۷)، تعیین زکریا^(ع) هم‌چون سرپرست از طریق قرعه («كَفَّلَهَا زَكَرِيَّا»: آل عمران/ ۳۷)، آرامش بخشی به مریم^(س) در بیابان («أَلَا تَحْزَنِي»: مریم/ ۲۴)، و درنهایت معجزه سخن گفتن عیسی^(ع) در گهواره برای تبرئه مادر («إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ»: مریم/ ۳۰) همگی جلوه‌هایی از این نیروی سامان‌بخش هستند که بحران را به سود مریم^(س) دگرگون می‌کنند.

این فرآیند هربار به وضعیت پایانی و برقراری تعادلی نوین می‌انجامد. تعادلی که نسبت به وضعیت آغازین بسی تکامل‌یافته‌تر و هم‌راه با تحقق وعده‌های الهی است. پذیرفته شدن مریم^(س) برای خدمت در معبد، تولد معجزه‌آسای عیسی^(ع) هم‌چون پیامبر خدا، و درنهایت، اثبات پاک‌ی مریم^(س) و ایمان آوردن قوم همگی پایانی است که بر اساس روابط علی و معلولی دقیق از دل کِش مَکِش‌های پیشین سر برآورده است. این الگوی کامل طرح نه‌تنها انسجام درونی داستان را تأیید می‌کند بل که هم‌سو با هدف اصلی قرآن — که به قول طباطبایی نمایش قدرت و هدایت الهی در بستر زندگی بندگان است (بنگرید به: طباطبایی، المیزان، ۱۷۸/۳) — قرار می‌گیرد.

۲-۴) انسجام روایی در پراکندگی آیات

یکی از ویژگی‌های قابل تأمل در شماری از روایت‌گری‌های قرآنی شکل‌گیری ساختاری منسجم و واحد با آیاتی است که در سوره‌های مختلف پراکنده شده‌اند. داستان مریم^(س) نمونه‌ای روشن از این شیوه روایت‌گری است: این داستان، با وجود نقل بخش‌های مختلف آن در سوره‌های آل عمران و مریم، واجد وحدت موضوعی و توالی علی و معلولی است. این امر نشان می‌دهد که قرآن کریم در مقام یک متن کلان‌روایی، با چینی‌سازی هدفمند، بخش‌های مختلف یک داستان را در جایگاه‌های مناسب خود قرار داده است تا در خدمت اهداف هر سوره قرار گیرد.

شناخت این ساختار کلان‌روایی شکل‌گرفته از آیات پراکنده مستلزم نگاهی یک‌پارچه به اجزاء داستان در

سراسر قرآن است. از این منظر، قطعات داستان مریم^(س) در سوره‌های مختلف هم چون اجزاء یک پازل در کنار هم قرار می‌گیرند و طرحی منسجم، خطی و مبتنی بر روابط علی را پدید می‌آورند. برای نمونه، ماجرای نذر و تولد در سوره آل عمران (آیات ۳۵-۳۷)، روایت گر نحوه شکل‌گیری پایه‌های شخصیتی مریم^(س) و زمینه‌سازی‌های الهی برای ورود او به معبد است. در ادامه همین سوره (آیات ۴۲-۴۷)، بشارت‌های الهی به او نقل می‌شود و سپس در سوره مریم (آیات ۱۶-۳۴)، جزئیات تحقق آن بشارت‌ها از بارداری تا زایمان و رویارویی با قوم به تفصیل روایت می‌شود. این پیوند منطقی میان آیات حاکی از آن است که پراکندگی ظاهری به معنای گسست درونی روایت نیست.

نقشِ *راویِ دانای کل* در ایجاد این انسجامِ نقشی محوری است. این راوی واحد است که با دانشِ مطلق خود اجزاء پراکنده را در یک طرح کلان دارای آغاز، میانه و پایان تنظیم می‌کند. آیه «ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ» (آل عمران/ ۴۴) به وضوح بر این امر دلالت دارد که منبع این روایت به ظاهر پراکنده علم غیب الهی است و پیامبر^(ص) و مخاطبان از طریق وحی به این روایت منسجم دست می‌یابند. بنابراین تحلیل روایت‌شناختی بر اساس نظریه‌ای مانند نظریه لیت‌ولت که قابلیت تحلیل روایت در سطح کلان را دارد، نه تنها با ساختار قرآن ناسازگار نیست، بل که توانایی آن را در خلق روایت‌های پیچیده و در عین حال منسجم آشکار می‌سازد. این انسجامِ روایی، در نهایت درک عمیق‌تری از شخصیت مریم^(س) و سازوکارهای روایی قرآن فراهم می‌آورد.

۳. تحلیل عناصرِ روایی در تعامل با آراء طباطبایی

در ادامه تحلیل روایت‌شناختی داستان مریم^(س)، واکاوی عناصر سازنده روایت — از جمله زمان، گفت‌وگو، شخصیت‌پردازی و کَش مَكش — از اهمیتی بنیادین برخوردار است. این عناصر سازوکارهایی هستند که راوی از طریق آن‌ها، نه تنها سلسله‌ای از رخدادها را نقل می‌کند، بل که معنای موردنظر خود را به مخاطب انتقال می‌دهد و بر درک او از شخصیت‌ها و حوادث اثر می‌گذارد. این بخش از مقاله با تمرکز بر این عناصر کلیدی، در پی آن است تا نشان دهد که چه‌گونه کاربست این مؤلفه‌ها در دل ساختار روایی قرآن به غنای داستان می‌افزاید و در عین حال با تحلیل‌های مفسرانی چون سید محمدحسین طباطبایی در *المیزان* هم‌خوانی دارد.

۱-۳ تحلیل عنصر زمان در روایت

عنصر زمان در روایت داستان مریم^(س) از چنان ظرافتی برخوردار است که راوی با کاربست هنرمندانه آن نه تنها توالی رخدادها بل که اهداف هدایتی خود را نیز به پیش می‌برد. بر اساس تقسیم‌بندی ژرار ژنت می‌توان زمان‌بندی در هر داستانی را با سه سنجه نظم، تداوم و بسامد بررسی کرد (بنگرید به: اخوت، *دستور زبان داستان*، ۲۳).

همین سنجه‌ها را می‌توان برای بررسی عنصر زمان در روایت داستان مریم^(س) هم به‌کار گرفت.

در مقام بررسی زمان‌بندی روایت داستان مریم^(س) در قرآن با سنجۀ نظم، باید گفت که نظم روایت در داستان مریم^(س) عمدتاً از نوع خطّی و پسین است؛ بدین معنا که روایت، رخ‌دادها را عموماً به ترتیب زمانی طبیعی نقل می‌کند. با این حال گاه شاهد زمان‌پریشی^۱ نیز هستیم، چنان‌که در آیه ۴۴ سوره آل‌عمران، راوی به گذشته بازمی‌گردد و روی دادِ قرعه‌کشی برای کفالت مریم^(س) را — که پیش از بشارت‌های ذکرشده در آیات قبل رخ داده است — بیان می‌کند: «وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُتْلُونَ أَقْلَامَهُمْ».

در مقام بررسی زمان‌بندی روایت برپایه سنجۀ تداوم نیز، نخست باید گفت که در این داستان شاهد تغییر ضرب‌آهنگ روایت هستیم. در بخش‌هایی مانند گزارش نذر و تولد یا تعیین سرپرست، روایت با شتابی فشرده پیش می‌رود؛ حال آن‌که در پرده‌های حاوی گفت‌وگو و کش‌مکش عاطفی — مانند گفت‌وگوی مریم^(س) با فرشتگان (مریم/ ۱۸-۲۱) یا صحنه زایمان در بیابان (مریم/ ۲۳-۲۶) — سرعت روایت به‌طور محسوسی کاهش می‌یابد و با بیان جزئیات بر شدت تأثیر عاطفی داستان افزوده می‌شود. در بررسی زمان‌بندی داستان برپایه سنجۀ بسامد نیز می‌توان به تکرار برخی درون‌مایه‌های کلیدی مانند تأکید بر پاکی و عفت مریم^(س) در رویارویی با بشارت‌های الهی اشاره کرد. کارکرد این تکرارها تأکید بر اهمیت این صفات در کلیت روایت است.

بالاخره این را هم باید افزود که نقش زمان در پیش‌برد داستان فراتر از کارآیی آن برای چینش منظم رخ‌دادها است. انتخاب راوی برای گسترش یا فشرده‌سازی زمان در موقعیت‌های مختلف مستقیماً در خدمت جهت‌دهی به توجّه مخاطب و برجسته‌سازی نقاط عطف داستان — مانند لحظه بحرانی زایمان یا معجزه سخن‌گفتن عیسی^(ع) در گهواره — قرار گرفته است. این کاربست هنرمندانه زمان از سویی انسجام درونی روایت را تقویت می‌کند و از سوی دیگر، همان‌طور که طباطبایی نیز بر آن تأکید دارد (المیزان، ۱۳/ ۴۲)، حُسن تدبیر و قدرت الهی در اداره امور و نجات بندگان مؤمن خود را به نمایش می‌گذارد.

۲-۳) کارکرد گفت‌وگو و زاویه دید

در روایت داستان مریم^(س) گفت‌وگو و زاویه دید دو عنصر به‌هم‌پیوسته‌ای هستند که راوی از طریق آن‌ها هم بر حرکت کنش‌برانگیز^۲ داستان می‌افزاید و هم لایه‌های معنایی آن را به مخاطب انتقال می‌دهد. گفت‌وگوها در این داستان گاه به صورت مستقیم در میان شخصیت‌ها جریان می‌یابد؛ مانند گفت‌وگوی فرشتگان با مریم^(س) که در آن فرشتگان وی را با عبارت «يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ» (آل‌عمران/ ۴۲) خطاب می‌کنند. گاه نیز به شکل تک‌گویی (مونولوگ) نمود دارد؛ چنان‌که مریم^(س) در اوج تنهایی و درد زایمان آرزو می‌کند: «يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا

1. Anachrony.

2. Dramatic.

وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنَسِيًّا» (مریم/ ۲۳). این تک‌گویی، که به تعبیر طباطبایی بیانگر حسرت و اندوه عمیق او است (المیزان، ۴۲/۱۳)، مخاطب را مستقیماً با جهانِ درونی و کَشِ مَكِشِ عاطفیِ کنش‌گر اصلی هم‌راه می‌کند. زاویه دید به‌کاررفته در این گفت‌وگوها نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت انتقال معنا دارد. در بیش‌تر موارد زاویه دید از نوع سوم شخص و بیرونی است و راویِ دانای کل ناظری است که بر تمامی گفت‌وگوها و نیتِ شخصیت‌ها اشراف دارد. با این حال در لحظات کلیدی تمرکز به‌گونه‌ای تغییر می‌کند که گویی مخاطب صحنه را از دریچه چشم یکی از کنش‌گران — عمدتاً مریم (س) — می‌بیند. این تغییر زاویه دید، به‌ویژه در صحنه رویارویی مریم (س) با قومش، آشکار است. هنگامی که قوم به او می‌گویند: «يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا» (مریم/ ۲۷) راوی این تهمت را از نگاه آنان روایت می‌کند؛ اما بی‌درنگ، با سکوت مریم (س) و اشاره‌اش به نوزاد، کانون دید به او بازمی‌گردد؛ سکوتی که به مریم (س) اجازه داده شده است با نذری برای خدا پی گیرد و ضمناً به او دستور هم داده شده است که همین معنا را به‌اشاره با مخاطبان بازگوید (بنگرید به: ابوالفتوح رازی، *روض الجنان*، ۱۳/۷۲). در نهایت، با سخن گفتن عیسی (ع) در گهواره زاویه دید به‌طور کامل بر این کنش‌گر معجزه‌آسا متمرکز می‌شود تا حقیقت را بی‌واسطه و از زبان خود او به مخاطب منتقل کند.

این جابه‌جایی پویای زاویه دید، نه تنها بر جذابیتِ روایی داستان می‌افزاید، بل که — همان‌گونه که در تفسیر *المیزان* نیز بر تبیین نیت و احوالِ درونی شخصیت‌ها تأکید شده است (بنگرید به: طباطبایی، *المیزان*، ۳/۱۷۰-۱۷۴) — در خدمت تبیین هرچه بیش‌تر اوصاف شخصیت‌ها، مثلاً اثبات پاک‌دامنی مریم (س) و تقرب او به خدا، و هم‌چنین، نمایش قدرت الهی در هدایت روی داده‌ها قرار می‌گیرد.

۳-۳) شخصیت‌پردازی و کَشِ مَكِشِ‌های دراماتیک

در تحلیل روایت داستان مریم (س) شخصیت‌پردازی و کَشِ مَكِشِ‌های دراماتیک دو رکن اساسی هستند که ساختار روایی را پیش می‌برند و معنای موردنظر را به مخاطب منتقل می‌کنند. مریم (س)، هم‌چون کنش‌گر محوری داستان، شخصیتی کاملاً پویا و اثرگذار دارد. از همان آغاز نذر مادرش برای او (آل عمران/ ۳۵)، و سپس پذیرفته شدنش توسط خداوند (آل عمران/ ۳۷)، جایگاه ویژه‌اش را هم‌چون فردی برگزیده رقم می‌زند. این جایگاه در ادامه با پاک‌دامنی و عفت او در رویارویی با بشارت‌های غیرمنتظره (مریم/ ۲۰) و سپس صبر و تحمل او در برابر دشوارترین شرایط — از زایمان در تنهایی تا اتهامات قوم — تکمیل می‌شود. بدین ترتیب، شخصیت مریم (س) در طول داستان و از طریق کنش‌ها و واکنش‌هایش هم‌چون الگویی از ایمان، طهارت و استواری پردازش می‌شود.

این شخصیت‌پردازی در بستر کَشِ مَكِشِ‌های متعدد عمق و معنا می‌یابد. کَشِ مَكِشِ‌های داستان را می‌توان به چند دسته تقسیم کرد: کَشِ مَكِشِ درونی، مانند کَشِ مَكِشِ عاطفی و ذهنی مریم (س) هنگام دریافت بشارت تولد؛

کِش مَكِش با محیط و شرایط، مانند تنهایی و درد زایمان در بیابان که در آرزوی مرگ کردنش به اوج خود می‌رسد: «یا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا» (مریم/ ۲۳)؛ و کِش مَكِش اجتماعی که اوج آن در تهمت و افتراء قوم هنگام بازگشت وی با فرزندش تبلور می‌یابد: «قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا» (مریم/ ۲۷). هر یک از این کِش مَكِش‌ها، به تعبیری هم‌چون نقطهٔ اوج عمل می‌کند که نتیجهٔ منطقی روی‌دادهای پیشین است و روایت را به پیش می‌راند (برای این تعبیر، بنگرید به: صالحی و باقری، «راوی اعتمادناپذیر...»، ۶۹).

درنهایت، این کِش مَكِش‌ها نه‌تنها شخصیتِ مریم^(س) را هم‌چون انسانی کامل و الگویی تاب‌آور معرفی می‌کند، بل که زمینه‌ساز ظهورِ قدرت و تدبیرِ الهی برای نجاتِ بندگانِ مؤمن می‌شود. حلّ هر کِش مَكِش توسط نیروی سامان‌بخشِ الهی — از پذیرشِ نذرِ مادر گرفته تا معجزهٔ سخن گفتنِ عیسی^(ع) — در واقع تقابلی سازنده را میانِ کنش‌گری انسان و هدایت‌گری خدا به نمایش می‌گذارد.

۳-۴) تقویت آراء طباطبایی با بهره‌جویی از تحلیل روایت

تحلیل روایت‌شناختی داستانِ مریم^(س) بر اساس نظریهٔ لیت‌ولت، نه‌تنها درک ما را از ساختارِ هنریِ قرآن عمق می‌بخشد، بل که در موازات و هم‌جهت با تفسیر *المیزان* به تقویت و تبیین دقیق‌تر بسیاری از دیدگاه‌های تفسیری سیدمحمدحسین طباطبایی می‌انجامد. این هم‌خوانی را می‌توان در چند محور اصلی مشاهده کرد. نخست، در تحلیل گونه‌شناسانهٔ روایت، تأکید نظریه بر نقش هدایت‌گرانه و ناظر بودن راوی دانای کلّ بیرون از داستان به‌خوبی با دیدگاهِ طباطبایی هم‌سو است که در تفسیر آیهٔ «فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى» (آل‌عمران/ ۳۶) بر اشارهٔ آیه به علم پیشین خدا به آنچه مادر مریم^(س) زاییده است تأکید می‌کند و می‌افزاید خدا در این داستان هم‌چون ناظری آگاه بر تمامی نیات و احوال شخصیت‌ها معرفی شده است (طباطبایی، *المیزان*، ۱۷۱/۳).

دوم، تحلیل الگوی طرح و شناسایی نیروی تخریب‌کننده و نیروی سامان‌بخش در داستان دیدگاه‌های طباطبایی را در زمینهٔ چگونگی مدیریت الهی بحران‌ها تأیید می‌کند. برای نمونه، طباطبایی علتِ آرزوی مرگ مریم^(س) را در آستانهٔ زایمان خجالت و شرم او از مردم می‌داند (*المیزان*، ۴۳/۱۴). این تفسیر به‌خوبی با شناختی که از نیروی تخریب‌کننده در تحلیل روایت — که همان هراس از رسوایی اجتماعی است — پیدا کردیم هم‌خوانی دارد. سپس ورودِ نیروی سامان‌بخشِ الهی با ندای «لا تَحْزَنِي» (مریم/ ۲۴) و فراهم آوردنِ آب و رزق برای او، دقیقاً همان نقشی است که طباطبایی در توصیفات قرآنی بازشناخته است: حمایت از بندگان مؤمن در سخت‌ترین شرایط (بنگرید به: طباطبایی، *المیزان*، ۴۳-۴۴/۱۴).

سوم، تحلیل شخصیت‌پردازیِ مریم^(س) — هم‌چون کنش‌گرِ محوری که در عین کنش‌گری همواره تحت هدایت

و حمایتِ راویِ دانایِ کل قرار دارد. مؤید دیدگاه طباطبایی درباره ترکیب اراده انسانی و عنایت الهی در سرنوشت بندگان صالح است. هم‌چنین، تأکیدِ روایت بر پاکی و عصمت مریم^(س) - که در گفت‌وگوهایش با فرشتگان و واکنش‌هایش به وضوح دیده می‌شود - نظریه مفسر را در این‌که عبارت «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ» (آل عمران/ ۴۲) دلالت بر مقام عصمت او دارد (طباطبایی، *المیزان*، ۱۳/ ۱۸۸) از منظر دیگری - یعنی شیوه روایت‌گری قرآن - تأیید و تقویت می‌کند. بنابراین روی‌کردِ روایت‌شناختی می‌تواند هم‌چون ابزاری مکمل در کنار روش‌های سنتی تفسیر، به غنای فهم قرآن و اعتباربخشی به برداشت‌های مفسران بینجامد.

نتیجه

تحلیلِ روایتِ داستانِ مریم^(س) بر اساس نظریه ژپ لیت‌ولت نشان می‌دهد که انواع گونه‌های روایت از طرف دانای کل به صورت ناهم‌سان و با روی‌کرد تلیقی متن‌نگار و کنش‌گر به‌کارگیری شده است؛ زیرا مرکزِ جهت‌گیری خواننده گاه بر راوی و گاه بر کنش‌گر داستان واقع می‌گردد و - با آن‌که راوی از کنش‌گران داستان نیست - با قرار گرفتن در خارج از اثر، گاهی با تمرکز بر خود و گاهی با توصیفِ کارکردِ کنش‌گران و کنش‌های آنان، نقش نجات‌بخشی و هدایت‌گری خود را نشان می‌دهد؛ هم‌چنان‌که نشان می‌دهد افراد باایمان همیشه پیروز می‌شوند. زاویه دید داستان بیرونی، و از نوع راویِ دانای کل است؛ زیرا راوی بیرون از داستان و واقف به همه رخدادها است و داستان را از چنین منظری روایت می‌کند. الگوی طرح‌های مختلف داستان نیز الگوی کامل است؛ چون از همه عناصر برخوردار است: در همه موارد عنصری تخریب‌کننده وضعیت آغازین را نابسامان می‌کند و پس از کش‌مکش، نیرویی وضعیت نابسامان را سامان می‌دهد. نقطه اوج داستان یکی باردار شدن مریم^(س) است، درحالی‌که دختر باکره‌ای بود؛ و دیگری، سخن گفتن مسیح^(ع) در گهواره. گرچه داستانِ مریم^(س) در چند سوره پراکنده است، وقتی اجزاء آن کنار هم نهاده شود، ساختار روایت منسجم، خطی، و بر اساس روابط علت و معلولی است.

عناصر روایت در برداشت‌های تفسیری از داستان مریم^(س) نقشی برجسته و تأثیرگذار در خواننده دارد. پردازشِ عنصرِ شخصیتِ مریم^(س) با استفاده از دیگر عناصر روایت، هم‌چون زمان، مکان، گفت‌وگو و کش‌مکش، جلوه‌های ویژه‌ای را - در معرفی مریم^(س) به‌سان زنی پاک‌دامن و در تبرئه او از تهمت و افتراء با تکیه بر معجزه خدا - دربر می‌گیرد. برپایه مجموع این شواهد اکنون باید گفت نظریه روایت‌شناختی ژپ لیت‌ولت و آراء تفسیری *المیزان* با یک‌دیگر تناسب دارند و حتی می‌توانند هم‌چون ابزارهایی مکمل در مطالعه و فهم عمیق‌تر متون دینی و ادبی به‌کار روند. این تعامل درک ما از داستانِ مریم^(س) را غنی‌تر، و پیام‌های اخلاقی و معنوی آن را برای مخاطبان امروزی قابل دست‌رسی‌تر می‌کند.

منابع

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- ابوالفتح رازی، حسین بن علی، *روض الجنان*، به کوشش ابوالحسن شعرانی، تهران، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۹۸ ق.
- ۳- اخوت، احمد، *دستور زبان داستان*، اصفهان، انتشارات فردا، ۱۳۷۱ ش.
- ۴- اقارب پرست، فاطمه سعیده و مطیع، مهدی، «تحلیل داستان یوسف^(ع) بر پایه روایت‌شناسی (با تکیه بر نظریه ژپ لیت‌ولت)»، فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی - قرآنی، شماره پیاپی ۲۳، سال ۶، شماره ۳، آبان‌ماه ۱۳۹۷ ش.
- ۵- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452234.1397.6.3.2.7>
اقارب پرست، فاطمه سعیده و مطیع، مهدی، «تحلیل روایی داستان حضرت موسی^(ع) با تکیه بر نظریه ژپ لیت‌ولت»، *پژوهش‌های قرآن و حدیث*، سال ۵۱، شماره ۱، فروردین ۱۳۹۷ ش.
- ۶- <https://doi.org/10.22059/jqst.2018.257726.669035>
ایگلتون، تری، *پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی*، ترجمه عباس مخر، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۰ ش.
- ۷- تولان، مایکل جی، *روایت‌شناسی: درآمدی زبان‌شناختی - انتقادی*، ترجمه سیدفاطمه علوی و فاطمه نعمتی، تهران، سمت، ۱۳۸۶ ش.
- ۸- حسینی، اعظم‌سادات، مطیع، مهدی و لطفی، مهدی، «تحلیل روایت‌شناختی داستان حضرت مریم^(س) در قرآن کریم»، *تحقیقات علوم قرآن و حدیث*، شماره پیاپی ۳۹، سال ۱۵، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۷ ش.
- ۹- <https://doi.org/10.22051/tqh.2018.21116.2086>
خسروی، ابوتراب، *حاشیه‌ای بر مبانی داستان*، تهران، نشر ثالث، ۱۳۸۸ ش.
- ۱۰- صالحی، پیمان و باقری، کلثوم، «راوی اعتمادناپذیر در رمان‌های کواپس بیروت و شازده احتجاج»، *پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*، سال ۹، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۰ ش.
- ۱۱- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23452366.1400.9.3.3.9>
طباطبایی، محمدحسین، *المیزان*، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۲ ق.
- ۱۲- لیت‌ولت، ژپ، *رساله‌ای در باب گونه‌شناسی روایت و نقطه دید*، ترجمه علی عباسی و نصرت حجازی، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۰ ش.
- ۱۳- محمدی، محمدهادی و عباسی، علی، *صد ساختار یک اسطوره*، تهران، چیستا، ۱۳۸۱ ش.

- ۱۴- محمدی، محمدهادی، *روش‌شناسی نقد ادبیات کودک*، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۷۸ ش.
- ۱۵- مدبری، محمود و حسینی سروری، نجمه، «از تاریخ روایی تا روایت داستانی: مقایسه شیوه‌های روایتگری در اسکندرنامه‌های فردوسی و نظامی»، *پژوهش‌نامه زبان و ادب فارسی*، شماره پیاپی ۶، سال دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۷ ش.
- ۱۶- مرادی، زهره، «بررسی ساختار و گونه روایی داستان بعثت پیامبر (ص) در ادبیات و نگارگری بر اساس نظریه ژپ لیت‌ولت»، *نشریه هنرهای زیبا: هنرهای تجسمی*، سال ۲۵، شماره ۱، ۱۳۹۹ ش.
- <https://doi.org/10.22059/jfava.2020.261554.665983>
- ۱۷- مکاریک، ایرنا ریما، *دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر*، ترجمه مه‌رمان مهاجر و محمد نبوی، تهران، نشر آگه، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۸- مندنی‌پور، شهریار، *کتب ارواح شهرزاد*، تهران، انتشارات ققنوس، ۱۳۸۴ ش.
- ۱۹- میرصادقی، جمال، *زاویه دید در داستان*، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۹۱ ش.